Demirbaş No.
Tasnif No.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

S.Ü. İLAHİYAT FAK. KÜTÜPHANESİ

Yıl: 1997 Sayı: 7

FAKÜLTE YAYIN KURULU

BAŞKAN
Prof. Dr. Mehmet AYDIN

ÜYELER
Prof. Dr. Şerafettin GÖLCÜK
Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU

YAYIN SEKRETERİ
Yrd. Doç. Dr. Galip ATASAGUN

Dergide Yayınlanan Eserlerin Sorumluluğu Yazarlarına aittir.

KAPAK TASARIMI
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Saim ARITAN

DİZGİ
DİZGİEVİ

BASKI
SEBAT OFSET

KONYA - 1997

İBNİ SAHNUN'UN (Ölm. H240/854) ADABU'L-MUALLİMİN'İ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU (*)

I. HAYATI

Asıl adı Abdüsselam b. Said Habib et-Tenuhi olan Sahnun (H.160/776) Kayravan doğumlu olup, Ebu Abdullah Muhammed ismiyle de anılır. Babası Said orduda asker olarak görevli iken, Şam civarındaki Humus'tan Kavravayan'a naklen gelmiştir. Sahnun'a çok cevval zekasından dolayı keskin nazarlı, canlı ve hafif bir kuşun adından alınarak kendisine "Sahnun" lakabı verilmiştir.

Sahnun, ilk tahsiline Kavrayan'da başlamış ve öğrenimine devam etmek için Tunus'a gitmiştir. Oradan Enes b. Malik'in talebeleri nezareti altında tahsil görmek için Kahire'ye gelmiş, (1) burada Malik'in mümtaz öğrencilerinden olan Abdurrahman b. Kasım, İbn Vehb ve Eşheb'le birlikte ders görmüş, Abdurrahman b. Kasım'dan fıkıh dersi almıştır. İmam Malik'in Muvatta'ını beraberinde Mısır'a getiren Sahnun, hocası Abdurrahman b. Kasım'la üzerinde çalışmış, Sahnun daha geniş bilgiler isteyince, ona bizzat Malik'i dinlemek için neden seyahate çıkmadığı sorulmuş, o da fakirliğin buna engel olduğunu söylemiştir. Sahnun, Abdurrahman b. Kasım'dan (ölm.H.191/806) ders görmesi ve İmam Malik'in Muvatta'ını okuması neticesinde, Maliki mezhebinin tesiri altında kalmış ve bu mezhep Kuzey Afrika'ya ve Endülüs'e onun vasıtasıyla yayılmıştır.

O, Abdurrahman b. Kasım, Eşheb ve İbn Vehb ile birlikte Hac farizasını ifa etmek üzere Hicaz'a gitmiştir.Daha sonra Medine ve Suriye'yi ziyaret ederek Malik'in talebelerinden fıkıh dersi görmüştür.

(*) S.Ü. İlâhiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı.

(1) İbn Hallikan, Vefeyatü'l-Ayan, III, s. 180-182, Beyrut, ts.; Brockelmann, Sup. I, 299.

İbn Sahnun, H.233 yılında hükümdar Muhammed b. Ağleb tarafından yapılan Kadılık teklifini bir yıl boyunca reddetmiş ve nihayet H.234 yılı Ramazan ayında kabul etmiştir. Sahnun, hükümdarın ne hediyelerini, ne de ücretini almıştır. Fakat o, şahsi marafları ile, memurlarınkini müslüman olmayanlardan alınan cizye yardımı ile ödemiştir. Rahatsız edilmeden kadılık vazifesini yerine getirmek için, Kavrayan'da camiin yanına yapılmış bir odası vardı. Buraya yalnız davacılar ile şahitlerini kabul ediyordu (2). İlk işlerinden biri bütün gayri sünni fırkaları camiden çıkarmak oldu. Zira o tarihte Kavrayan'da pek çok fırka vardı. Cami için muntazam bir bir imam tayin eden ilk kimse o oldu. O zamana kadar Kadı'nın evinde muhafaza edilen rehine bırakılmış eşyalar için, şehrin itimada şayan şahıslarına teslim eden ilk Kadı yine İbni Sahnun olmuştur.

Sahnun, kadı olarak herkese çok terbiyeli ve nazik muamele etmiştir. Bir meseleye cevap verdiği zaman, son derece dikkatli ve ihtiyatlı davranmıştır. Çünkü bu hususta acele cevapların nifak ve fesada sebep olacağını iddia ederdi.

Sahnun. H.234 yılında aldığı kadılık görevini ölünceye kadar devam ettirmiştir (2). Davalarda tarafların birbirlerine laf atmalarına müsaade etmezdi. Allah'tan başkasına yemin etmesinler diye talak ve atak'a (köle azad etmek) yemin edenleri te'dip ve ta'zir ederdi (*).

Sahnun hakkında yazılmış Ebu'l Arab'ın (Muhammed b. Ahmed b. Temim'in) "Menakıbı Sahnun ve Siyretuhu ve Ebeduhu" isimli bir eseri vardır (3).

II.ESERLERİ

1.el-Müdevvene

H.191(807) de Kayravan'a tekrar dönen Sahnun, Maliki Mezhebini yaymaya başlamıştır (4). İmam Malik'den 20 yıl ders okuyan, Maliki fıkhını en iyi bilen Mısır'lı Abdurahman b.Kasım'ın "el Müüdevvene" adlı eserini, Sahnun genişleterek Endülüs'te yaymıştır. Hocası Abdurrahman b. Kasım Müc-

(2) Hayrettin ez-Zirikli, el-A'lam Kamus ve Teracim, IV, 5. Baskı, Beyrut, 1980, s. 5.
(*) Osman Keskioğlu, Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku, Ankara 1980, ss. 115-117.
(3) Hayrettin ez-Zirikli, a.g.e., IV, s. 5.

tehid-i mulak decesine ermiş bir zattır. Eset b. Fırat (ölm.H.213/828) İmam Malik'in fıkıhtaki ictihatlarını Kuzey Afrika'da, Mağribde yaymış, bu fetvaları tertip olunarak el-Müdevvene adlı fıkıh kitabını meydana getirmiştir. Bu eser Malik'in Muvatta'ına dayanmakta olup, Maliki fıkhını yansıtmaktadır.

Sahnun'un geniş bir şekilde şerhetmiş olduğu el Müdevvene, Kahire'de biri muhtasar ve diğeri mufassal olmak üzere H.1324-1325 (1905-1906) yıllarında iki defa basılmış, biri büyük boyda dört cilt, diğeri küçük boyda 16 cüz halindedir.

Sahnun'un bu eseri çabucak mücaat edilmeyecek kadar hacimli olduğundan, Ebu Muhammed Abdullah b. Ebi Zeyd (ölm.H.386/996) tarafından ihtisar edilmiştir. "Muhtasaru'l-Müdevvene" adını taşıyan bu hulasa bir çok defalar basılmıştır. Bu eseri pek çok kimse de şerh etmiştir. Bunlar arasında Sahnun'un oğlu Muhammed de vardır.

Sahnun, Müdevene'sinde en çok tesadüf edilen meseleler hakkında Abdurrahman b. Kasım'a sorular sorarak bu eseri genişletmiştir. İbni Kasım ile Sahnun'un zeka ve anlayışları bu eserde açıkça göze çarpar. Eser çok kolay okunan açık bir dille yazılmış, şerheden ve üstadının dehasını tetkik etmek için emin bir eserdir. Daha sonra bu eser Fas'da Ebu Meymun tarafından ders kitabı olarak okutulmuştur (5).

2.Adabu'l-Muallimin

İslam dünyasının ilk eğitim nazariyecilerinden biri olan İbn Sahnun, el-Cahız'ın (ölm.H. 258/869) çağdaşıdır. Hicri 3. asır gibi erken dönemlerde eğitim ve öğretime dair görüşler ileri süren Sahnun, bu konuda müstakil yazılı eser veren ilk İslam eğitimcilerinden kabul edilir (6). İslam dünyasında belirli bir eğitim nazariyesini yansıtmaktan çok, öğüt türünde olan kitaplar Hz. Peygamber döneminden sonra çok yaygınlaşmıştır. Ancak eğitim ve öğretim faaliyetlerinin sistemli ve organizeli bir şekilde yaygınlaşması İslam Medeniyetinin gelişmesiyle paralellik arz etmektedir. İbn Sahnun'un eğitim - öğretimle ilgili sistemli ve organizeli olmasa bile, eğitim -öğretim faaliyetlerini

(4) Brockelmann, a.g.e., I, 299.
(5) Brockelmann, a.g.e., I, 300.
(6) Mehmet Dağ - H. Raşit Öymen, İslam Eğitim Tarihi, 1. Baskı, M.E.B., Ankara 1974, s. 14; İbrahim Canan, Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, Ankara 1980, s. 16.

düşünen ve bu konuda görüş belirten ilk eğitim nazariyecilerinden birisi olması nedeniyle önemli bir şahsiyettir. O'nun Adabu'l -Muallimin adlı eseri, ilk defa Hasan Hüsnü Abdulvehhab tarafından Tunus'ta h.1348/(1931)'de neşredilmiştir. Daha sonra Ahmet Fuat el-Ehvani'nin "et-Terbiye fi'l-İslam ev et-Ta'lim fi Re'y el-Kabisi" isimle eserle birlikte 1955'te Kahire'de basılmıştı (7). İbni Suhnun'un bu küçük hacimli risalesi 17 sahifeden oluşmaktadır. Bu risalesinde o günkü eğitim dünyasının karşı karşıya olduğu çeşitli sorunları ele alır. Kendisi fakih olduğu için, sorunları daha ziyade İslam Hukuku açısından inceler ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından ve hadis-i şeriflerinden örnekler sunar ve delillendirerek çözmeye çalışır.

H. 403 yılında vefat eden el-Kabisi'nin "er-Risaletu'l-Mufassale Li-Ahvali'l-Müteallimin ve Ahkami'l-Muallimin ve'l-Müteallimin" isimli eserine Sahnun'un bu risalesi kaynak vezifesi görmüştür.

Âdâbu'l-Muallimîn'de geçen konular on başlık altında verilmektedir. Biz de bu başlık altında verilen muhtevayı özetlemeye çalıştık. Muhtevayı özetlerken Sahnun'un risalesinde belirttiği Hadislerin tahrici tarafımızdan yapılmış ve dipnotlar halinde gösterilmiştir. Müellifin kullandığı Hadisler Kütüb-ü Tis'a'dan taranmıştır. Burada bulunmayan Hadislerin tahrici için ilk kaynaklara atıfda bulunan tâlî kaynaklara ve onlar için hazırlanmış fihristlere müracaat edilmiştir.

Sahnun'un kullandığı Hadislerin 4'üne belirttiğimiz bu Hadis Literatüründe rastlayamadık. Rastlayamadığımız bu Hadisler ve bazı kavramlarla ilgili açıklamalar dipnotlarda (çev.notu) şeklinde gösterilmiştir. Bu çalışma boyunca yararlanılan kaynakların listesi son kısımda Bibliyoğrafya halinde verilmiştir.

1.KUR'AN-I KERİM ÖĞRETİMİ

Bu kısımda Kur'an öğretim ve öğrenimini teşvik eden Hadisler şöyle bir sıralama ile verilmektedir

a."Sizin en üstününüz Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir."

---

(7) Ahmet Fuat el-Ehvani, et-Terbiye fi'l-İslâm ev et-Ta'lim fi Re'yi'l-Kabisi, isimli esere mülhak olarak verilmiştir. ss. 351-367, Kahire 1955; Abdulemir Şemseddin, el-Fikru't-Tebevi' inde İbn Sahnun ve'l-Kabisi, ss. 53-71, Beyrut 1985.

b."Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir." (8)

c."Allah bazı kavimleri Kur'an'la yüceltir." (9)

d."Kur'an'a sımsıkı sarılın, çünkü Kur'an ateşin demirdeki yabancı maddeleri giderdiği gibi nifakı giderir." (10)

e."İnsanlar arasında Allah'ın sevgili kulları vardır. Onlar Kur'an hafızları ve Allah'ın gösterişten uzak, ihlaslı ve samimi kullarıdır. (11)

f."Kur'an yedi harf üzere nazil olmuştur, Kur'an'dan okuyabildiğiniz kadarını okuyunuz. (12)

g."Kur'an'ı gereği gibi okuyan kimse için bir şehit sevabı vardır." (13)

h."Kur'an genç yaşta öğrenilmelidir. Çünkü Kur'an o yaştaki kimsenin kanı ve etiyle karışır. Yetişkinliğinde Kur'an'ı ısrarla öğrenmeye çalışan ve onu okumayı bırakmayan kimse için de iki ecir vardır. (14/1)

İbn Sahnun burada bir paragraf açarak Fâtır suresinin 32. ayetini zikretmektedir: "Biz Kur'an'ı kullarımız arasında seçtiğimiz kimselere miras olarak bıraktık."

Bu ayet-i kerimeden sonra İbni Mesud'un şu görüşüne yer verilmektedir..... Kur'an'ın nesilden nesile aktarılması, dağıtılması, nakledilmesi, alım satımının yapılması gerekir, böyle olmazsa Allah'ın kitabının sayısı azalır. Bunlardan en önemlisi öğretmenlerdir. O, çocukları eğitir, bilgi verir, buna karşılık ücret alır. Şayet öğretmenler olmasaydı insanlar okuma-yazma bilmeyen cahillerden olurdu.

Daha sonra Atâ ve Sa'd b. Malik'in, Kur'an öğretimi için kazanç elde

---

(8) Buharî, Fedail'ul-Kur'an 16; Tirmizi, Sevabu'l Kur'an 15; İbn Mace, Mukaddime 16.
(9) Müslim, Müsafirin 269; Darimi, F. Kur'an 9; İbn Mace, Mukaddime 16; Hanbel, II/337.
(10) Müslim, Hac 487, 488; Tirmizi, Hac 2; Nesei, Hac 6; İbn Mace, Fiten 33, Menasik 3.
(11) Darimi, F. Kur'an 33, Rüya 13; Hanbel III/127, 128, 242; İbn Mace, Mukaddime 16.
(12) Buhari, Fedail'il Kur'an 12, 13; Buhari, Husumat 4.
(13) Kenzu'l Ummal, C. I, Hadis no: 2391.
(14/1) Kenzu'l Ummal, C. I, Hadis no: 2381.

etmenin kötü görülmediği, bu taktirde öğretmenin Kur'an'ı öğretmesi ve hatmettirmesi gerekir, şeklindeki kanatlarını belirten Sahnun, bunun, kendi zamanında ülkesindeki uygulama şekli olduğunu belirtmektedir. (14/2)

2. ÇOCUKLAR ARASINDA ADALETLİ ÖĞRETİM

Sahnun, Bu konuda Enes b. Malik'den rivayet edilen şu Hadis-i Şerifi nakletmektedir: "Kendisine üç öğrenci teslim edilen bir öğretmen, zengin öğrencilerle fakirleri, fakirlerle zenginleri birlikte eğitip eşit şekilde öğretmezse, kıyamet gününde görevini kötüye kullanan hainlerle birlikte muamele görür" (15).

Müellif, öğrencilere ücretle tayin edilip de eşit davranmayan öğretmeni, zalim öğretmen tipi olarak nitelendirmektedir. (16)

3.ÖĞRENMEK GAYESİYLE YAZILAN AYETLERİ SİLME İLE İLGİLİ DAVRANIŞLAR

Öğrenci, Kur'an ayetlerini (17) levhalardan, yazılı olduğu yerlerden ayağıyla silerse, öğretmende bu hareketi umursamaz ise, o öğretmen Allah'ın huzuruna vardığında, o zaman da Allah onu umursamaz olur, şeklindeki Enes'in şu görüşlerine yer vermektedir: Raşit Halifeler döneminde öğretmenlerin yanında, içinde bez kaftan yıkanan bir temizlik kabı (iccâne) bulunurdu, tüm çocuklar hergün nöbetleşe temiz su getirirler ve o kaba dökerlerdi. Levhaları, yazıları o suyla silerler, yerde bir çukur kazar suyu o çukura dökerler ve o çukur suyu emerdi. Ayetlerin yazıldığı levhalar ayaklarla silinmez, yalayarak silinebilir, mendil ve benzeri şeylerle silinir. Ayet olmayan yazıları ayakla silmenin bir sakıncası yoktur.

Bu konunun son paragrafında İbrahim en-Nehai'nin şu görüşü vardır: Kişinin dudağında ve elbisesinde mürekkeb görülmesi muruvvettendir, onu silmek maksadıyla yalamasında sakınca olmadığına dair delil vardır. (18)

(14/2) Ahmet Fuad el-Ehvani'nin eserine mülhak olarak verilen İbni Sahnun'un Âdâbu'l-Muallimin'i, ss. 351-352.

(15) Hadis'in merfu olarak rivayeti varsa da, İbn Abbas'a nisbetle mevkuf olması daha kuvvetlidir. Bkz: İbn Arrak, Tenzihü'ş-Şeria, I, s. 253 (çev. notu).

(16) İbn Sahnun, a.g.e., s. 353.

(17) Burada örnek olarak Vâkı'a 56/80, Hâkka 69/43 ayetleri verilmektedir.

(18) İbni Sahnun, a.g.e., ss. 353-354 (Müellif bu görüşü belirtirken söz konusu delili zikretmemiştir. Çev. notu).

4 .EĞİTİMDE CEZA

Öğretmenin bir öğrenciyi dövme olayı üzerine İbni Abbas'dan şu Hadis-i Şerif nakledilmektedir: "Ümmetimin en kötüleri, fakirlere ve zavallılara karşı sert davranan, kabalık eden, yetimlere de en az merhamet eden çocukların öğretmenleridir." (19)

Öğrencinin menfaatinden dolayı öğretmen öğrenciye vurursa, bunda sakınca yoktur, bu da öğrenciye vurma bakımından 3 ten fazla olamaz.. Ancak çocuk birine eziyet ettiği taktirde, bundan fazlasına babası müsade ederse, izin verirse 3 ten fazla vurulabilir. Öğrencinin fazla oyun oynamasından, boş ve faydasız şeylerle uğraşmasından dolayı öğretmen çocuğa vurabilir, o da 10'u geçemez. Kur'an okumayı öğrenme konusunda ise, çocuğa vurma şekli 3 dayaktan fazla olmaz (20). Kur'an öğretiminde 3 ile, Kur'an dışındaki şeylerle en çok 10 ile niçin sınırlandırılmaktadır, diye sorulduğunda, 10, cezada nihai noktadır ve bu konu şu Hadis-i Şeriflere dayandırılmaktadır: "Sizden birinize, had cezası dışında 10 dan fazla vurulmaz." (21)

Çocuğa üç dayak vurulabilir, bundan fazla olursa kıyamette kısas yapılır." (22)

"Kişinin çocuğunu eğitmesi sadaka vermesinden daha hayırlıdır." (23)

Said b. Müseyyeb gibi ilim ehli de ceza, suçla orantılı, suça uygun ve suç miktarında olmalıdır, şeklinde görüş bildirmektedirler. (24)

---

(19) Bu hadis mevzudur. Oğlunun okuldan ağlayarak geldiğini gören Sa'd b. Tarif (II/VIII. asır) onun öğretmeni tarafından dövüldüğü için ağladığını öğrenince çok hiddetlenmiş ve "Vallahi ben şimdi muallimleri rezil edeceğim." diyerek İkrime ve İbn Abbas tarıkıyla gelen bu hadisi uydurmuştur. Bkz.: Keşfu'l-Hafa, II, Hadis No: 1542; İbn Arrak, Tenzihu'ş-Şeria, I, s. 253; İbn Cevzi, K. Mevzuat, I, ss. 222-223 (Çev. notu).

(20) Kur'an öğretiminde çocuklara bütün metodlar uygulandıktan sonra netice alınamıyacak olursa ancak üç defa vurulabileceği görüşünde olanlar, Cebrail (A.S.)'ın Hz. Muhammed (S.A.V.)'mi üç defa şiddetle sıkmasına bağlamaktadırlar; Süheyli, er-Ravd'ül-Unf, I, 272; İbn Ebi Cemre, Behcetü'n-Nüfus, I, s. 15, İbn Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar, II, s. 167 (Çev. notu).

(21) Darimi, Hudud, 97; Hanbel, III/466, IV/45; Buhari, el-Edebü'l-Müfred.

(22) Bibliyoğrafyada zikrettiğimiz hadis literatüründe bu şekliyle bir hadise rastlanamamıştır (Çev. notu).

(23) Ahmed b. Hanbel bu hadisin senedinde bulunan Nasıh'ı zayıf olarak nitelendirmiştir (V/96). Tirmizi'ye göre ise garibtir. Bkz. Elbani, Silsiletü'l-Ehadis ed-Daife, IV, Hadis No: 1887 (Çev. notu).

(24) İbni Sahnun, a.g.e., ss. 354-355.

5. KUR'AN-I KERİM'İ HATİM KONUSUNDA ÖĞRETMENİN GÖREVLERİ

Sahnun burada Kur'an'ın bütününden başka birşeyde hatim gerekmediğini belirterek, hatim yapacak kişinin maddi imkanlarından da söz etmektedir. O, bir gün veya günün bir kısmında öğrencilere izin verme konusunda titiz davranarak, daha fazla izin için öğrencilerin babaları veya velilerinin müsadesinin gerektiğine işaret ederek, öğretmenin ücretli olmasına dikkat çekmektedir.Çünkü öğretmen velilerin ücretli çalışanıdır.

Öğrencinin öğretmenine bayram, hatim ve benzeri günler dışında birşey hediye etmesini uygun görmemekte, ancak diğer zamanlardaki hediyeler, babasının izniyle olursa kabul edilmektedir.

Hatim konusunda öğretmen, aylık veya senelik belli bir ücretle öğretim yapıyorsa hüküm böyledir. Eğer öğretmesi herhangi bir şarta bağlı olmayıp, verileni alıp verilmeyeni de istemiyorsa öğretmen dilediğini yapabilir. Öğrencilerin velileri, öğretmenin çocukları ihmal ettiğini bildikleri takdirde, veliler isterlerse ona birşey verirler, dilerlerse vermezler (25).

6. BAYRAMDA ÖĞRETMENE HEDİYE VERİLMESİ

Öğrencilerin, öğretmenin ücretinin üzerinde birşeyle veya hediye ile mükellef tutulması uygun değildir, kötü görülmüştür, haramdır. Ancak istemeden hediye ederlese veya örfte-adette bilinen şeyleri verirlerse haram olmaz, öğrenciler hediye vermezlerse de doğru değildir. Kendisine bir şey hediye edildiğinde öğrencileri boş bırakması da doğru değildir. Çünkü onları boş bırakmak, bu takdirde hediyeyi gerektirir, bu da kötü görülmüştür. (26)

7. ÇOCUKLARIN İZİNLİ OLMASI GEREKEN ZAMANLAR

Sahnun, öğrencilere Ramazan Bayramında 1 veya üç gün Kurban Bayramında ise 3 veya 5 gün izin verilmesinin uygun olacağı kanaatini taşımaktadır.

Sahnun, Öğrencilerden birinin diğerini çağırmaya gitmesinin doğru ol-

(25) İbni Sahnun, a.g.e., ss. 355-356.
(26) İbni Sahnun, a.g.e., ss. 356.

mayacağı ancak çocukların velileri veya babaları bu konuda muvafakat gösterirlerse yapabileceği kanaatini taşımaktır. Çünkü öğrenci dersten geri kalacak olursa, çocuk bu konuda meşgul edilmez. Öğretmen çocukların okula gelecekleri ve gidecekleri zamanı bizzat kendisi tayin edip kontrol etmeli, yoklama yapmalı ve gelmeyenleri velilerine haber vermelidir.

Öğretmenin çocuklardan birini diğer çocukları dövmesi konusunda yetkili kılması iyi değildir. Fakat öğretmen Kur'an'ı bilen ve hatmeden bir çocuğu diğer çocuklara başkan olarak seçebilir, çünkü o öğretimini tamamlamıştır, öğretime ihtiyacı yoktur. Bunda bir sakınca görmemektir. Bu yetişmiş öğrencinin bir çocuğa yardım etmesi, yetişmesi konusunda çocuğun menfaati içindir, veya çocuğun babası bu konuda izin verir. Öğretmen bilgi yönünden kendisi gibi dirayetli olmak şartıyla, kendine yardım edecek birini ücretle tutar ve bu işi kendisi bizzat yüklenmelidir. (27)

8. ÖĞRETMENİN ÇOCUKLARLA İLGİLENMESİ

Öğretmenin çocukları bırakıp da bir şeyle meşgul olması, başka birisiyle konuşması uygun değildir. Ancak onlara ders vermediği zamanlarda onları gözeterek konuşmasında, onlarla sohbet etmesinde bir sakınca yoktur.

Hatim esnasında "Eflam" (28) vardır, bu, o zamanın insanlarının yapmış olduğu bir adettir ki, birbirlerine meyve ikram ederler. Sahnun bu hususun uygun bir hareket olmadığını belirterek Peygamberimizin böyle bir davranışı yasakladığını ifade eder. Öğretmenin asli görevi öğrencileri eğitmektir.Bu bakımdan öğretmen tüm vaktini öğrencilere hasredip çok çalışacak, adeta kendini çocuklara adayacaktır. Ders verme zamanlarında öğretmenin cenaze namazına gitmesi doğru değildir.Çünkü öğretmen öğrettiği karşılığında ücret almaktadır.Bu nedenle asli görevini bırakıp cenaze namazına veya hasta ziyaretine

(27) İbni Sahnun, a.g.e., s. 356-357.

(28) Eflam: Harflerden müteşekkil kısaltılmış bir kelimedir. Bakara suresinin başlangıcındaki (الم) elif lam mim gibidir. Veya (الاعلام) dan yanlış yazılmış olabilir. Fakat bu adet Kayravan'da ve umum Afrika memleketlerinde yapılmamaktadır. H. Hüsnü Abdülvehhab'ın söylediği gibi, bu adetin başka yerlerde yürürlükte olduğunu bilmiyoruz. Biz onun bu sözüne uymuyoruz. Belki de (غلام) ma nispetle (الاغلام) veya (الاعلام) dır, veya Kabisi'nin risalesinde olduğu gibi (الأخطار) dır, hissedir.
(Bu açıklamalar A.F. el-Ehvani'ye ait olup, kanaatimizce eflam kavramı, ülkemizde bazı yerleşim bölgelerinde "Perşembelik" diye tabir edilen adetin bir başka şekildeki tezahürü olabilir. (Çev. notu).

gidemez.Ancak bir işe mutlaka gitmesi gerekiyorsa veya bakmak zorunda olduğu kimselerin cenazesi olursa bu durum müstesnadır.

Öğretmen, çocukların belirli bir bilgi düzeyine ulaşmalarını sağlamalıdır.Öğrenci serbest bırakılmalı (29) onlara bağımsız çalışma imkanı da tanınmalıdır. Bu durum çocukların menfaati ve çıkarları içindir. Çünkü bu öğrencileri yetiştirmeye yönelik hareketlerdendir.

Öğretmenin çocuklara 3 den fazla dayak vuramayacağını tekraren belirten Sahnun, şayet vurması gerekirse de öğrencinin başına ve yüzüne vuramıyacağına dikkat çekmektedir. Eğer çocuğun iaşesi arkasından okula gönderiliyorsa, öğrencinin bu iaşeyi yemesine öğretmenin engel olması da doğru değildir. Öğretmenin öğrencilerle meşgul olmadığı zamanlarda kendisi ve başkaları için kitap yazmasında bir sakınca yoktur. Öğrencilerle meşgul olmadığı zamanlarda böyle işlerle meşgul olması kendisinden beklenen bir davranıştır. Ancak öğrenciler öğretmenle beraber olduğu müddetçe öğretmenin bu işleri yapması doğru değildir.

Çocuğun bir başkasına kitap ve yazı yazması işi, çocuğu yetiştiren şeylerdendir. Öğretmenin çocuklara metamatiği de öğretmesi gerekir. Fakat öğretmen buna mecbur değildir, ancak bu konuda şart koşulursa mecburdur. Bununla beraber şiir, hikaye, Arapça yazı ve tüm gramer kurallarını gönüllü olarak öğretmesi, kendini bunları öğretmeye mecbur hissetmesi gerekir. Öğretmen Kur'an'ın gramer yönünden tahlilini de öğretmelidir, çocuğa bu lazımdır. Kur'an'ı, güzel yazıyı, güzel okumayı, vakıf yerlerini öğretmenin öğrenciye öğretmesi lazımdır. Öğretmenin müstehcen olmayan, ahlakı bozmayan Arap şiiri ve edebiyatını da öğretmesinde sakınca yoktur. Öğretmenin bunları öğretmesi de mecbur değildir.

Öğretmenin bildiği güzel kıraatlardan, okuma usullerinden özellikle Nafi kıraatını çocuklara da öğretmesi gerekir, eğer kötü görülmemişse bunun dışındaki kıraatları da öğretmesinde sakınca yoktur. Sahabenin okuduğu her kıraatı okutabilir..

---

(29) Bu kelime Kabisi'nin risalesinde يتخايرون olarak okundu, bu okuyuş daha güzeldir. (يتخايرون)'den maksat, öğrencinin boş olduğu veya kendisine uygun düşen zamanlarda öğretmenden ders okuması kastedilmektedir. (Çev. notu).

Öğretmenin ders yapacağı bir mekanın, okulun olması gerekir. Öğretmen öğrettiklerini kontrol edip okutturmalı ve Kur'an'ın okunacağı belli bir vakit tespit etmelidir. Perşembe günü veya Çarşamba akşamı gibi bir vakit tayin etmelidir. Öğretmen Cuma gününde çocuklara izin verir, bu, öğretmenlerin yaptığı bir iş olup kendileri bundan dolayı ayıplanmamışlardır.

Çocuklar istedikleri takdirde, öğretmenin onlara hatiplik öğretmesi de gerekir. Öğretmenin Kur'an'ı lahn (30) üzere öğretmesi doğru görülen bir davranış değildir. Çünkü Kur'an'ın elhan üzere okunmasının caiz olmadığı İmam Malik'in görüşü olarak ifade edilmektedir. Öğretmenin "Tahbir" (31)'i-güzelleştirerek okuma çabasını-öğretmesini de doğru bulmayan Malik, Tahbir teğanniyi gerektirir, bu ise şiddetle yasaklanmıştır.

Öğretmen çocuklara edepli olmayı da öğretmelidir. Çünkü Allah, çocuklara nasihat etmeyi, onların kötülüklerden korunmalarını, hakka hukuka riayet etmelerini öğretmeyi, öğretmenin üzerine vacip kılmıştır.

Öğretmen sabahın erken saatinden güneşin batışına kadar ilimle meşgul olmalıdır. Çocuklardan bazılarının bazılarına yazı yazdırmasında ve öğretmenin bunları kontrol etmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü bu onların yararınadır, öğretmen de onların imzalarını incelemelidir. Çocuğun Kur'an'ın yazmasını ve tahlilini öğreninceye kadar bir sureden diğer bir sureye geçmesi doğru değildir. Ancak öğrencilerin velileri bu konuda öğretmene kolaylık (32) gösterirse, çocuk o sureyi geçebilir. Eğer çocukların babaları yoksa, veli veya vasi tarafından öğretmenin ücreti veriliyorsa onların da babası gibi öğretmene kolaylaştırma yetkisi vardır. Veli ve vasi tarafından öğretmene verilen ücret çocuğun malından olursa, çocuğun bir sureden diğer bir sureye geçmesi konusunda, veli veya vasinin kolaylaştırma hakkını kullanması doğru değildir. Baba, öğretminin ücretini çocuğun malından verirse de durum yine böyledir.

---

(30) Lahn: Okuma hataları (Çev. notu).

(31) Tahbir-hibre: Lugatta Kur'an kıraatı esnasında sesi güzelleştirmektir, sesin çok çok güzel olmasıdır, (Zebidi, Tac el Arus). "Ben Kur'an okurken dinlediğini bilseydim, senin için kıraatı daha güzel okurdum." hadisinde sesin güzelliği ve hislendirici olması kasdediliyor. (İbn Esir, Nihaye, I, s. 226). H. Hüsnü Abdülvehhab'ın yorumu şöyledir: Bu kavramla kasdedilen, lafızda okuma hatası vardır. Kur'an'ı okuyanların, okurlarken hata etmeleri üzerinde durulmuştur.

(32) Buradaki kolaylaştırmadan maksat, babanın veya velinin çocuk için öğretmene "çocuk bu sureyi artık biliyor, başka bir süreye geçsin" demesidir (Çev. notu).

Eğer öğretmenin yalnız giyecek ve nafakasına yetecek kadar malı varsa, diğer ihtiyaçlarını karşılayamıyorsa öğrenci kendi malından öğretmenin bu ihtiyaçlarını karşılayabilir.

....Öğretmenin kendi ihtiyacı için çocukları sağa-sola göndermesi doğru değildir. Çocuklar 7 yaşını doldurdukları vakit, öğretmenin bu çocuklara Namaz kılın! demesi lazımdır. Bu konuda erkek-kız arasında bir ayrım yoktur. Öğretmenin çocuklara abdest almayı ve namaz kılmayı öğretmesi lazımdır, çünkü bu onların dinidir. Namazla ilgili bütün gerekli kuralları öğretmelidir. Öğretmen, çocuklara dua öğretimini de bizzat yaptırmalı, Allah sevgisini öğrencilerine öğretmelidir. Öğretmenin hacet namazlarına da çocukları getirmesi yerinde bir hareket olur. Kıtlık gören Yunus A.S'mın kavminin, çocuklarıyla birlikte duaya çıkmaları, buna örnek olarak verilmektedir.

Öğretmenin Rasulullah S.A.V.min sünnetlerini de öğretmesi gerekir. Hıristiyan çocuklarına Kur'an'ın öğretilmesi doğru değildir.

Öğretmenin Abdestsiz olarak ayetleri yazmasında, çocuğun ergenlik yaşına ulaşmadan da ayetleri öğrenmek maksadıyla abdestsiz olarak okumasında bir sakınca yoktur. Öğretmen, öğretmek, öğrenci öğrenmek gayesiyle yapıyorsa da durum böyledir.Çocuk, Kur'an'a ancak abdestli olarak dokunur.Öğreninceye kadar çocuğa öğretmen böyle emretmelidir.Çocuklar cenaze ve dualarını da öğrenmelidir.Öğretimde öğretmen çocuklara eşit davranmalıdır...

Birinin yolda giderken Kur'an okuması hoş görülmez, ancak ezberinde bulunan ayetleri yolda giderken okuyabilir.

Öğretmenin Kur'an'daki secde ayetleri ile ilgili hükümleri öğrencilerine öğretmesi de kendisinden beklenen bir husustur.

Sahnun, öğretmenin erkek ve kız öğrencileri birbirine karıştırarak okutmasını hoş görmez, çünkü bu onların ergenlik dönemlerinde bozulmalarına sebep olabilir. Öğretmen çocukların başkalarına kötülük yapmamasını öğütler. Çocuklardan biri diğerini cezalandırırsa, buna öğretmen göz yummaz. Çocuklardan bazıları diğerlerini şikayet babında çekiştirecek olursa, öğretmen, öğrencilerin bu sözlerine itibar etmez, öğretmenin böyle davranması bir hükme dayanmak demek değildir. Sahnun, çocukların yaralama ve katl konusundaki

şahitliklerine pek çok arkadaşımın cevaz verdiğini duydum, bu nasıl olur? olamaz, diye kanaatini belirtmektedir. (33)

9. ÜCRETLE ÖĞRETMEN TAYİNİ

Öğretmenin Kur'an'ı çocuklara öğretmesi hususunda, belli bir ücret veya aylıkla anlaşma yapılmışsa, öğretmene ücret verilmesi gerekir. Kur'an'ın hepsini ezberleyen çocuk, Kur'an'ı yüzünden okuyan çocuğa nazaran öğretmene daha çok ücret vermesi lazımdır.Kendisine yazdırılan ibareyi çocuk okuyamıyorsa, bilmiyorsa ve Kur'an'ı da okuyamıyorsa, bu takdirde öğretmene ücret ödenmez. Bu husus bilindiğinde öğretmen öğretimden el çektirilir ve cezalandırılır. Öğretmenin bu konudaki gevşekliği ve ihmali ortaya çıkmış olur....

Öğretmen belirli bir yıllığına ücretle tutulduğunda, çocuk hastalanır veya babası misafirliğe, seyahate götürürse, çocuk okula ister gitsin, isterse gitmesin, babası öğretmenin ücretini vermesi lazımdır. Çocuk öldüğü takdirde, geri kalan zamandaki ücret babadan sakıt olur. Baba ölürse, ücretin geri kalanı babadan düşer, kalan kısmı çocuğun malından ödenir....

Öğretmenin ücreti çocuğun velisinin maddi durumuna göredir. Bu konuyla ilgilenen tecrübeli kimseler bu hususta bir miktar tesbit ederler. Öğretmenin kendi ihtiyaçlarını temin eden birisi yoksa, zaruri ihtiyaçlarını almak üzere alış-verişe gitmesinde; çocukların öğretmene ihtiyaçları olmadığı vakitlerde, çocukların kendi aralarında birbirlerine imla yazdırmaları ve kitap okumaları gibi zamanlarda, öğretmenin ilimle meşgul olmasında bir sakınca yoktur...

Bakara suresinin üçte birini çocuk öğrenmişse, öğretmene ücret verilmesi lazımdır. Öğrenci öğretmeninin yanında okuduklarından sorumludur. okumadıklarından sorumlu değildir. Öğretmen verdiği dersi öğrenciden ister, vermediğini istemez...

Çocuklara ücretle öğretmen tutulur da, öğretmen ölürse, aralarındaki ücret sözleşmesi hükümsüz olur. Bunun gibi Çocuklardan biri ölürse, o çocuğun hissesine düşen miktarın geri kalanı da düşer. Babanın yıl boyunca, çocuğunu öğretmene göndermesi gerekir, göndermediği takdirde de öğretmenin ücretini tam olarak ödemesi lazımdır. (34)

(33) İbni Sahnun, a.g.e., ss. 357-362.
(34) İbni Sahnun, a.g.e., ss. 362-365.

10. KUR'AN'IN, FIKIH KİTAPLARININ V.B.'NİN KİRAYA VERİLMESİ

Mushafın satılmasında, onu okumak için kiralanmasında bir sakınca yoktur.Mademki mürekkep, kağıt, iş, satılıyor , mushafın da satılmasında bir beis yoktur. Çünkü Hz. Osman zamanında Mushafı yazıp ve satanlar vardı, Medine'de hiç kimse bu işi kötü görmüyor ve karşı çıkmıyorlardı. Fıkıh kitaplarında da durum aynıdır. Okuma cihetinden istifade edilir, kiralayan kimse okumak suretiyle ondan faydalanır, kıraatın mülkü olmaz. Dolayısıyla fıkıh kitapları da alınıp satılabildiği gibi kiralanmasında da sakınca görülmemiştir.

Bir kimse çocuklara Kur'an'ı öğretmesi için, öğretmeni belli bir zamana kadar veya bir aylığına ücretle tutabilir. Kur'an'ın yarısı, dörtte biri veya belirlenen bir yer için de ücretle öğretmen tutabilir.

Belirli bir grup çocuk için bir yıllığına öğretmen tutulursa, çocukların velileri, öğretmenin yerinin kirasını vermeleri lazımdır. Birisi öğretmeni, belirli bir grup çocuğa kira ile tuttuğunda, o çocuklarla beraber başka çocuklarada öğretmesi, öğretmen için uygun olur. Diğer çocukları okutması öğretmeni meşgul edip, anlaşma yaptığı çocukların eğitimine engel oluyorsa, bu takdirde esas olan anlaşma yaptığı çocuklarla ilgilenmesi gerekir....

Öğretmenin çocuklara ebacadı, yani boş şeyleri öğretmesi doğru değildir. Bunların öğrencilere öğretilmesi haramdır. Ebacad, cahilliyye devrinde arap kültürüne girmiş, şeytanın isimlerindendir. Veya Fars meliki Sabur'un erkek çocuklarının isimlerinin yazılmasıdır. Onlar o zamanda bu isimleri yazmışlardır. Sahnun, burada İbni Abbas'tan şu Hadisi nakleder: "Bir kavim yıldızlara bakıp ebacadı yazıyor, bunlar iyi ve hayırlı işler değil, boş şeylerdir. Onların hayırda nasipleri yoktur." (35)

Öğretmenin, öğrencilerine asayla veya tahtayla vurmasına izin verilmemiştir.... Sahnun, burada dayak atan öğretmenle ilgili keffaret, kasame ve diyet gibi konuları ayrıntılı bir şekilde irdelemekte ve İslam Hukukundaki karşılıklarıyla öğretmene muamele yapılması gerektiğine işaret etmektedir.

Endülüs ulemasından bazıları şiir, nahiv, feraiz, ve fıkıh öğretimi için

(35) Bibliyografyada zikrettiğimiz Hadis literatüründe bu şekliyle bir Hadise rastlanamamıştır (Çev. notu).

ücretle öğretmen tutulmasında sakınca olmadığını ve bunun da Kur'an gibi uygun olduğunu belirttiler. Malik ve arkadaşları bu hususu iyi görmediler. Bu nasıl Kur'an'a benzetilir, Kur'an sonu olan bir hedeftir, diğer ilimler ise sonu olan bir hedef değildir. Fıkıh ve ilim ihtilaf edilen bir şeydir.Kur'an ise kendisinden şüphe edilmeyen Hak'tır. Fıkıh Kur'an gibi ezberlenmez, O, Kur'an'a da benzemez, onun hedefi de yoktur, sonu da yoktur. (36)

Muhammed b. Sahnun'un "Adabu'l-Muallimin" kitabı tamamlandı. Allah'ın rahmetini ve faziletini ümit eden Ubeydullah bunu kendisi için yazdı,istinsah etti.Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Berri el-Muradi.

*** *** ***

Sahnun'un Adabu'l-Mullimin'i burada sona ermektedir. 10 Başlık altında anlatılmaya çalışılan konular, bugünkü modern eğitim anlayışının hemen hemen tüm alt birimlerini, eğitim-öğretim süreçlerini kapsamaktadır. Ne var ki, girift hale gelmiştir. Bunun tek nedeni, alanında yazılmış ilk eser olması nedeniyle konular müstakil olarak işlenememiştir. Konudan konuya hemen geçişlerin görülmesi dikkati çekmektedir. Öğretmen ve öğrenci ile ilgili hükümlerin verilmesinde de İslam hukukuna riayet edildiği Sahnun'un, özellikle Maliki mezhebinin görüşlerini yansıttığı görülmektedir.

İslam dünyasının değişik yerlerinde öğretimin böylesine ayrıntılı bir şekilde kurallara bağlanması, aynı konuların farklı şartlarda ele alınıp incelenmesi, araştırma ve inceleme konusu olması İslam aleminde eğitim değeri ve pedagojik yönü ağır basan çalışmaların çok erken başladığının bir göstergesidir. Sahnun'un işlediği konuları kendisinden sonra gündeme getiren ve daha ayrıntılı bir şekilde inceleme konusu yapan Cahız (ölm.255/869) da Risalet'ül Mullimin isimli eserinde, "Öğretmenlik mesleği ve öğretmenin vasıfları, Çocuk eğitimi, Kalem-yazı-kitap, edebiyat, şiir, ezber, ibadet, ticaret ve ücretle eğitim-öğretim" (37) gibi temel konuları işlemiştir. Cahız'dan sonra eğitim ve öğretmenlerle ilgili görüşlerini dile getiren ve kendisine 'Muallim-i Sani' ünvanı verilen Farabi

(36) İbni Sahnun, a.g.e., ss. 365-367.

(37) Muammer İpek, el-Cahız'ın Risaletü'l-Muallimin Adlı Eseri Üzerinde Bir İnceleme, S.Ü. Sosyal Bil. Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1993, ss. 20-57.

(ölm.339/950) üç tür eğiticiden söz eder. Aile reisi, aile içindekilerin, öğretmen, çocuk ve geçlerin, devlet başkanı da milletinin eğitimcisidir. (38) Daha sonra Kabisi (ölm.403/1014) de er-Risalet'ül Mufassala... isimli eserinde Sahnun'un büyük ölçüde etkisinde kalarak O'nun ele aldığı konular üzerinde zihin yormuştur.Kabisinin Risalesinde ele aldığı konular ise şöyledir."Kur'an'ı öğretmenin ve öğrenmenin önemi, öğrenip de unutanların durumu, ezberleyip tekrar etmenin ehemmiyeti, ayakta, binek üstünde, yaya, çarşı pazarda, hamamda Kur'an okumanın durumu, Kadınların Kur'an ve diğer bilimleri öğrenme sorunu, öğretmen-öğrenci ilişkileri, öğretmenin ücreti, çocukların eğitimi, öğretmenin davranış tarzı, öğrencilerin tatil zamanları, öğretmene verilecek hediyeler, öğretmenin yerine vekil bırakıp bırakamayacağı meselesi, birkaç öğretmenin birlikte çalışması, okulun başka yere nakli, eğitimde dikkat edilecek hususlardır." (39)

Kabisi'den sonra gelen İbn Miskeveyh (ölm.421/1030) Tehzibü'l-Ahlak isimli eserinin bir bölümünü çocuk ve gençlerin eğitimine ayırıyor ve ahlaki niteliklerin insanlara sonradan kazandırıldığını, yani insanın eğitilebilir bir varlık olduğunu ve ahlakın olgunlaşabiliceğini ifade ediyor. (40)

Sahnun'un ele aldığı konuları daha sitemli hale getiren ve ayrıntılar üzerinde zihin yoran bir başka eğitimci ise İbn Sina'dır (ölm.428/1036). Kendisine 'Muallim-i Salis' ünvanı verilen İbn Sina'nın Tıp bilimine katkıları yanında, ahlak ve fazilet eğitimine ilişkin görüşler belirtmesi, bilim ve çocuk eğitimine büyük önem vermesi ile eğitim ve öğretimin değişik türlerinden bahsetmesi (41) bu alanda disiplinlerin yavaş yavaş sistemli hale geldiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

İslam aleminde bu konular üzerinde aynı tempo ile daha da ayrıntılı bir şekilde inceleme ve ilerleme olabilseydi, çok daha ileri pedagojik aşamalara ulaşmış olurdu. Bu geleneksel eğitim anlayışı ileri aşamalara ulaşamadan medreselerin kuruluşuna kadar devam etmiştir. İslam medeniyetinin gelişmesine

(38) Geniş bilgi için bkz. Farabi'nin Üç Eseri, Çev. Hüseyin Atay, Ankara 1974; Farabi'de Devlet Felsefesi, Bayraktar Bayraklı, İstanbul 1983; Farabi, el-Medinetü'l-Fadıla, çev. Nafiz Danışman, İstanbul 1956.

(39) Ahmet Fuat el-Ehvani, et-Terbiye fi'l-İslam ev et-Ta'lim fi Re'yi'l-Kabisi, isimli eserde bu risale mülhak olarak verilmiştir, Kahire 1955, ss. 265-347.

(40) İbn Miskeveyh, Tehzibü'l-Ahlâk, Kahire 1329, ss. 3-35.

(41) Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, 2. bask., Ankara 1985, ss. 21-27.

paralel olarak gelişen medreseler zamanla kendisini yenileyemediği için ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmiştir. Modern eğitim anlayışı ile geleneksel eğitim anlayışını bir noktada uzlaştırıp yeni gelişmelere ve değişmelere karşı, beliren ihtiyaçları gidermede eğitim tarihimizde alacağımız çok ders ve ibretler vardır. Eğitim tarihimizdeki bu tecrübeler iyi bilinirse, modern eğitim anlayışımızda öz benliğimizin temellerine dayalı ileri metodlar geliştirilebilir.

Günümüz eğitim düşüncesinde, toplumların gelişmesi ile insan ihtiyaçları artmış ve hayat standardı da yükselmiştir. Bu gelişim beraberinde, mesleklerin zenginliğini ve derinlemesine uzmanlığı getirmiştir. Uzmanlıkların zaman içerisinde bu kadar zenginleşmesi ve derinlik kazanmasının temelinde, insanın fıtratı ve toplumun gelişimi ile ihtiyaçlarının artması ve seviye kazanması yatmaktadır. (42)

Kaliteli ve seviyeli bir eğitimin sürdürebilmesi için, insana doyurucu ve doğru bilgiler verecek uzman kimselere her zaman ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Günümüzde eğitim disiplinleri, artık insanları yaş gruplarına göre öğretim metodu geliştirmeye yönelmiştir. Programlar bu sınırlı alana göre düzenlenmekte, öğretmenler de bu programlara uygun bir eğitimden geçirilmektedir. Bütün bunlar her disiplinin bir uzmanlık alanı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Bu düşünceden hareketle Sahnun'un ele aldığı konuların hepsi zamanla eğitim bilimleri içinde bir disiplin olmuş ve günümüzde de bu disiplinlerin her biri bir uzmanlık alanı haline gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

A.J. Wensinck, el-Mu'cemu'l-Müfehres li elfazı'l-Hadisi'n-Nebevi, I-VIII, Çağrı Yay. İstanbul 1988.

Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Ömer İbnu'd-Deyba **eş-Şeybani** eş-Şafii, Temyizü't-Tayyib mine'l-Habis fima yeduru ala Elsineti'n-Nas mine'l-Hadis, 1. bas. Kahire 1324.

Abdurrauf **el-Münavi,** Feydu'l-Kadir Şerhu'l-Camii's-Sağir, I-VI, 1. bas. Kahire 1356/1938.

(42) Bayraktar Bayraklı, "Kur'an-ı Kerim'de Din Adamı Kavramı", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, İstanbul 1994, s. 147.

Abdülemir Şemseddin, el-Fikru't-Terbevi 'Inde İbn Sahnun ve'l-Kabisi, Beyrut 1985.

Ahmed b. **Hanbel,** Müsned, I-V, 2. bas. İstanbul 1992.

Ahmed Ziyaeddin **Gümüşhanevi,** Ramuzu'l-Ehadis, İstanbul 1275.

Ahmet Fuat el-**Ehvani,** et-Terbiye fi'l-İslam ve et-Ta'lim fi Re'yi'l-Kabisi, Kahire 1955.

Alaaddin Ali **el-Mütteki** b. Hüsameddin el-Hindi, Kenzu'l-Ummal fi Sünneti'l-Akvali ve'l-Ef'al, I-XVI, thk. Bekri Hayyani, Saffet es-Seka, 5. bas. Beyrut 1405/1985.

Bayraktar Bayraklı, "Kur'an-ı Kerim'de Din Adamı Kavramı", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, İstanbul 1994, ss. 147-162.

Bayraktar Bayraklı, Farabi'de Devlet Felsefesi, İstanbul-1983.

Bedreddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah **ez-Zerkeşi,** el-Leali'l-Mensura fi'l-Ehadisi'l-Müştehira, thk. M. Abdülkadir Ata, 1. bas. Beyrut 1406/1986.

C. **Brockelmann,** Supplementband, I-III, Leiden 1937.

Celaleddin Abdurrahman **es-Suyuti,** el-Leali el-Masnua fi'l-Ehadisi'l-Mevdua, I-II, 2. bas., Beyrut 1401/1981.

Ebu Abdullah **el-Hakim** en-Neysaburi, el-Müstedrek ale's-Sahihayn, I-IV, Beyrut, ts.

Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail **el-Buhari,** el-Camiu's-Sahih, I-VIII, 2. bas. İstanbul 1992.

Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini **İbn Mace,** Sünen, I-II, thk, M. Fuad Abdülbaki, İstanbul 1992.

Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb **en-Nesai,** Sünen, I-VIII, İstanbul 1992.

Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. **el-Cevzi** el Kuraşi, el-Mevduat, I-III, A. Muhammed Osman, 1. bas. Medine, 1386/1966.

Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed **İbn Arrak** el-Kinani, Tenzihu'ş-Şeriati'l-Merfua ani'l-Ehadisi'ş-Şeniati'l-Mevdua, I-II, thk. A. Abdullah Muhammed es-Sıddık, 2. bas. Beyrut 1401/1981.

Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed b. Ebi'l-Hasen el-Hasam **es-Süheyli,** Ravdu'l-Unf fi Tefsiri's-Siyre en-Nebeviyye, I-IV, Mısır 1971-1973.

Ebu Cafer Muhammed b. Amr b. Musa b. Hammad **el-Ukayli** el-Mekki, Kitabu'd-Duafa'il-Kebir, I-IV, thk. Abdulmuti Emin Kal'aci, 1. bas. Beyrut, ts.

Ebu Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, Sünen, I-V, 2. bas., İstanbul 1992.

Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra **et-Tirmizi,** Sünen, I-V, thk. A. Muhammed Şakir, 2. bas. İstanbul 1992.

Ebu Muhammed Adullah b. Abdurrahman **Darimi,** Sünen, I-II, thk. A. Haşim Yemani el-Medeni, İstanbul 1992.

Ebu Muhammed Abdullah b. Sa'd b. **Ebî Cemre,** Behcetü'n-Nüfus, I-IV, Mısır 1348.

Ebu'l-Hüseyn **Müslim** b. el-Haccac el-kuşeyri en-Neysaburi, el-Camiu's-Sahih, I-III, thk. M. Fuad Abdülbaki, 2. bas. İstanbul 1993.

Farabi, el-Medinetü'l-Fadıla, çev. Nafiz Danışman, İstanbul 1956.

Farabi'nin Üç Eseri, Çev. Hüseyin Atay, Ankara 1974.

Hayreddin **ez-Zirikli,** el 'Alam Kamus Teracim, I-VIII, 5. bas. Beyrut 1980.

İbn Esir Muhammed **el-Cezeri,** en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser, thk. T. Ahmed ez-Zavi-M. Muhammed Tanahi, I-V, 1. bas. Beyrut 1963.

İbn Hacer Ahmed b. Ali **el-Askalani,** el-Metalibu'l-Aliyye bi Zevaidi'l-Mesanidi's-Semaniyye, I-IV, thk. Habiburrahman el-Azami, Beyrut, ts.

İbn Hallikan, Ebi Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, Vefayatu'l-Ayan, thk. İhsan Abbas, I-VIII, Beyrut 1977.

İbn Kayyım el-Cevziyye, el-Menaru'l-Münif fi's-Sahih ve'dD-Daif, Çev. Muzaffer Can, İstanbul 1992.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, Uyunu'l-Ahbar, I-II, Beyrut 1986.

İbn Miskeveyh, Ebu Ali Ahmed b. Muhammed, Tehzibü'l-Ahlak ve Tathiru'l-A'rak, Kahire, 1329.

İbn Sahnun, Ebu Abdullah Muhammed, Adabu'l-Muallimin, (el-Ehvani'nin et-Terbiye fi'l-İslam'ı içinde), Kahire 1955.

İbrahim Canan, Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, Ankara 1980.

İsmail b. Muhammed **el-Acluni** el-Cerrahi, Keşfu'l-Hafa ve Muzilu'l-İlbas amme'ş-tehera mine'l-Ehadis ala Elsineti'n-Nas, I-II, Kahire, ts.

el-Kabisi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Halef el-Kayravani, er-Risaletu'l-Mufassala li Ahvali'l-Müteallimin ve Ahkami'l-Muallimin ve'l-Müteallimin, (el-Ehvani'nin et-Terbiye fi'l-İslâm'ı içinde), Kahire 1955; Bu risalenin çevirisi için bkz: Süleyman Ateş-H. Raşit Öymen, İslamda Öğretmen ve Öğrenci Münasebetlerine Dair Geniş Risale, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay. Ankara 1966.

Malik b. Enes, el-Muvatta, I-II, thk. M. Fuad Abdülbaki, 2. bas. İstanbul 1992.

Mehmet Dağ-H. Raşit Öymen, İslam Eğitim Tarihi, 1. bas. M.E.B. Ankara, 1974.

Muammer İpek, el-Cahız'ın Risaletü'l-Muallimin Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), S.Ü. Sosyal Bil. Ent., Konya 1993.

Muhammed Abdurrahman **es-Sehavi,** el-Mekasidu'l-Hasene fi beyani kesirin mine'l-Ehadisi'l-Müştehira ale'l-Elsine, thk. M. Osman el-Huşt, 1. bas. Beyrut 1405/1985.

Muhammed Nasıruddin **Elbani,** Silsiletu'l-Ehadisi's-Sahiha ve şey'in min Fıkhiha ve Fevaidiha, I-V, 4. bas., Beyrut 1405/1985; Silsiletü'l-Ehadisi'd-Daife ve'l-Mevdua ve Eseruhe's-Seyyi' fi'l-Ümme, I-IV, 5. bas., Beyrut 1405/1985.

Nureddin Ali b. Ebi Bekr **el-Heysemi,** Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid, I-X, 2. bas. Beyrut 1967.

Nureddin Ali b. Muhammed b. Sultan el-Herevi Molla **Aliyyu'l-Kari,** el-Esraru'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevdua, thk. M. Lütfi es-Sebbağ, 2. bas. Beyrut 1406/1986; el-Masnu' fi Marifeti'l-Hadisi'l-Mevdu, thk. Abdülfettah Ebu Ğudde, 1. bas. Halep 1389/1969.

Osman Keskioğlu, Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku, Ankara 1980.

Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, 2. baskı, Ankara 1985.

ez-Zebidi, Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed, Tacü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus, I-X, Beyrut, ts.

Zeyneddin Ebu'l-Fadl Abdurrahim b. Hüseyn **el-Iraki,** el-Muğni an Hamli'l-Esfar fi'l-Esfar fi Tahrici ma fi'l-İhya mine'l-Ahbar, I-V, Beyrut, ts.